

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Darius Antanavičius

3

UDK 930.2(093)

Is81

Knygos rengimą ir leidimą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
Sutartis Nr. LIT-1-4

Recenzavo

Mindaugas Paknys (*Lietuvos kultūros tyrimų institutas*)

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus

(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf

(*Kylio universitetas*)

Rimvydas Petrauskas

(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė

(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

TURINYS

Pratarmė	7
--------------------	---

Straipsniai

Artūras Dubonis

Kelios Lietuvos istorinės geografijos XIII–XIV a. problemos: tarp teorijos ir šaltinių tyrimų praktikos	11
On some problems of 13–14th c. Lithuanian historical geography: between a theory and a practical investigation of the sources. <i>Summary</i>	21

Darius Baronas

Žemaičių krikštas Jono Dlugošo „Kronikos“ šviesoje	23
The conversion of Žemaitija to the Roman Catholic faith as seen through the chronicle of Jan Długosz. <i>Summary</i>	30

Tomas Čelkis

Privačios žemėvaldos ribų nustatymas ir žymėjimas XV–XVI a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje	31
Grand Duchy of Lithuania private land-ownership lines setting and marking in the 14th – 16th centuries. <i>Summary</i>	58

Reda Bružaitė

LDK parapinės dvasininkijos ir pasauliečių teisminiai ginčai XVI a. (Lietuvos Metrikos teismų bylų knygų duomenimis)	59
Lawsuits between parish clergy and lay persons in the 16th century in the light of the court records books of the Lithuanian Metrica. <i>Summary</i>	83

Raimonda Ragauskienė

„Dingę istorijoje“: XVI a. LDK privačių archyvų dokumentų dinamika	85
“Lost in history”: the movements of documents within the private archives in the Grand Duchy of Lithuania in the 16th century. <i>Summary</i>	109

Darius Antanavičius

„Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai	111
The work „Cnotliwy Litwin“ (1592): its author and sources. <i>Summary</i>	127

Živilė Nedzinskaitė

LDK jėzuitų retorikos ir poetikos paskaitų rankraščiai: teorijos ir praktikos dermė	131
The manuscripts of Jesuit courses of study in rhetoric and poetics in the Grand Duchy of Lithuania: a harmony of theory and practice. <i>Summary</i>	151

Agnė Railaitė

Jonas Skarulskis ir jo ryšiai su Kantakuzenais: Kauno maršalaičio vestuvių epitalamijo tyrimas	153
John Skarulskis and his relationship with the Cantacuzenes: a study in the epithalamium of the son of the marshal of Kaunas. <i>Summary</i>	164

Adam Stankevič

Skilusių tribunolinių seimelių problema ir jos sprendimas 1779 m.	167
The problem of duplication of the Tribunal dietines and their resolutions in 1779. <i>Summary</i>	178

Šaltinio publikacija

Irena Valikonytė

Pirmasis Lietuvos Statutas Žemaitijoje	179
The First Statute of Lithuania in Žemaitija. <i>Summary</i>	194

Recenzijos

V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, <i>Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.</i>	195
<i>Akty cechów wileńskich 1495–1759</i>	199
<i>Lenkijos–Lietuvos valstybės padalijimų dokumentai.</i>	202
<i>Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m. = Visitatio decanatus Pobojscensis iussu et voluntate Ignatii Jacobi Massalski episcopi Vilnensis A. D. 1782–1784 peracta</i>	207
Santrumpos	213
Apie autorius.	215
Autoriams	217
Guide for Authors.	221

JONAS SKARULSKIS IR JO RYŠIAI SU KANTAKUZENAIS: KAUNO MARŠALAIČIO VESTUVIŲ EPITALAMIJO TYRIMAS

Agnė Railaitė

Įvadas

Vestuvių epitalamijų – kilmingųjų vedybų proga parašytų kalbų – istorija siekia antikos laikus. Viduramžiais jie buvo primiršti, o Renesanso laikotarpiu vėl atgaivinti Italijoje. D'Esčių, Aragonų ir Sforců giminės samdydavo humanistus, kad šie kurtų tekstus jiems garbinti. Vestuvių epitalamijas, kurio pagrindinis tikslas buvo garbingos kilmės išaukštinimas, užsakovų panegirika bei politinės ir visuomeninės aspiracijos, tapo kilmingųjų propagandos įrankiu, visuomeninio statuso įtvirtinimo ir įtakos plėtimo būdu¹. Netrukus šis literatūros žanras, paplitęs ir kitose Europos valstybėse, pasiekė Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (toliau – LDK), kurioje ypač išpopuliarėjo XVII a. tarp kilmingųjų.

Lietuvoje vestuvių epitalamijai sulaukia menko tyrėjų dėmesio. Mūsų istoriografijoje turime vos vieną kitą darbą šia tema. Vienas išsamiausių ir reikšmingiausių – Skirmantės Šarkauskienės monografija „Lotyniškasis XVI–XVII amžiaus LDK epitalamijas“². Eglė Patiejūnienė³, Jolita Liškevičienė⁴ ir Jolita Sarcevičienė⁵ savo monografijose skirtingais aspektais analizavo įvairios tematikos ir paskirties senuosius Lietuvos spaudinius, taip pat ir vestuvių epitalamijus, siekdamos ištirti mažąsias literatūros formas, knygų grafiką ir Lietuvos didikų įvaizdį LDK proginuose leidiniuose. Mokslininkės pagrindinį dėmesį sutelkė į visuomenės elito atstovus, o žemesnio rango kilmingieji nepateko į jų tyrimų lauką.

1. A. F. D'Elia, *The Renaissance of marriage in fifteenth-century Italy*, Cambridge, 2004, p. 51, 72; A. F. D'Elia, „Marriage, Sexual Pleasure, and Learned Brides in the Wedding Orations of Fifteenth-Century Italy“, *Renaissance Quarterly*, t. 55, nr. 2, Chicago, 2002, p. 396–398, 422.

2. S. Šarkauskienė, *Lotyniškasis XVI–XVII amžiaus LDK epitalamijas*, Kaunas, 2003.

3. E. Patiejūnienė, *Brevitas Ornata: mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius, 1998.

4. J. Liškevičienė, *XVI–XVIII amžiaus knygų grafika: herbai senuosiuose Lietuvos spaudiniuose*, Vilnius, 1998; J. Liškevičienė, *Mundus emblematum: XVII a.: Vilniaus spaudinių iliustracijos*, Vilnius, 2005.

5. J. Sarcevičienė, *Lietuvos didikės proginėje literatūroje: portretai ir įvaizdžiai*, Vilnius, 2005.

Šiam tyrimui pasirinktas retas dokumentas – 1683 m. Stanislovo Ksavero Rodkievičiaus parašytas vestuvių epitalamijas Kauno maršalaičio Jono Skarulskio ir LDK stovyklininkaitės Liudvikos Ciechanovieckos vedybų proga⁶. Žinomi trys šio epitalamijo egzemplioriai saugomi Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje ir Vilniaus universiteto bibliotekoje. Tik Vilniaus universiteto bibliotekos spaudinys yra be frontispiso (žr. 1 pav.), kuris Varšuvos egzempliorių ne tik puošia, bet ir teikia puikios informacijos mūsų pasirinktam tyrimui.

Turime nedaug iki šių dienų išlikusių LDK kilmingųjų vestuvių epitalamijų, o tarp išlikusiųjų – daugiausia elito giminių atstovams skirti leidiniai. Žemesnio visuomeninio statuso kilmingųjų vestuvių epitalamijai sudaro mažą dalį. Dar didesnė retenybė – epitalamijas su puikiu frontispisu.

Skarulskių giminė LDK žinoma nuo XVI a. vidurio. Giminės pradininku laikomas Michna, kitaip Mykolas. Manoma, kad Chodkevičiai jį priėmė į herbo giminę (Chodkevičiai naudojo įskeltą strėlę su viena kryžma, o Skarulskiai – su dviem kryžmomis). Skarulskiai turėjo žemių Vaitkuškyje ir Deltuvoje, tačiau svarbiausia tėvoninė valda buvo Skaruliai Kauno pavietai⁷. Nors Jonas Skarulskis, kuriam skirtas analizuojamas epitalamijas, nebuvo užėmęs itin aukštos padėties visuomenėje, tačiau jo giminė aktyviai dalyvavo įvairiuose savo gyvenamojo meto įvykiuose. Jono Skarulskio senelis Kauno maršalas Andrius Skarulskis, vienas žymiausių Skarulskių giminės atstovų, mokėjo lenkų, rusų, lotynų ir italų kalbas. Jis, būdamas Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio klientas, kartu su juo leidosi į piligriminę kelionę po Šventąją žemę. 1583 m. Jeruzalėje jam buvo suteiktas Šv. Kapo riterio titulas. Ilgainiui Andrius Skarulskis tapo vienu iš labiausiai gerbiamų ir patikimų Radvilos klientų. Ši aplinkybė lėmė jo finansinės padėties pagerėjimą. Kauno maršalas taip pat užsiėmė mecenatyste ir filantropine veikla⁸. Neabejotina, kad jo padėtis visuomenėje ir sukauptos žinios turėjo daryti įtaką sūnaus Rapolo ir anūko Jono visuomeniniam statusui ir pažiūroms. Rapolo Skarulskio išsilavinimą liudija Jonui Karoliui Chodkevičiui 1622 m. parašyta panegirika⁹. Žymiems didikams skirtus proginius leidinius galėjo rašyti tik išmanantis oratorystės meną ir puikiai įvaldęs plunksną išsilavinęs asmuo.

Seniausias žinomas Ciechanovieckių giminės pradininkas Povilas Strumila rašytiniuose šaltiniuose minimas nuo 1421 m. Jo sūnus Jurgis (Juška) ypač pasižy-

6. S. K. Rodkiewicz, *Szczęśliwy lot strzały w herbów na Dąbrowe...*, Vilnius, 1683 (žr. XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos, parengė M. Ivanovič, Vilnius, 1998, p. 137).

7. S. K. Kossakowski, *Monografie historyczno-genealogiczno niektórych rodzin polskich*, t. 2, Warszawa, 1860, p. 316–317.

8. H. Lulewicz, „Skorulski Andrzej“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 38, Wrocław, 1998, p. 269–270.

9. R. Skorulski, *Laurus immortalitatis ad Illustrissimi D. D. Ioannis Caroli Chodkiewicz...*, Nesvyžius, 1622.

1 pav. 1683 m. Kauno maršalaicio vestuvių epitalamijo frontispisas

mėjo tarnaudamas Ldk Vytautui, o vėliau Lenkijos karaliams. Nuo XV a. pabaigos Ciechanoviečiai priklausė garsiausioms LDK didikų giminėms¹⁰.

Mūsų tyrimui ypač svarbi Kantakuzenų giminė, iš kurios buvo kilusi Jono Skarulskio žmona Liudvika Ciechanoviecka, nes jos motina buvo Ona Kantakuzena. Ši giminė – XIII a. vidurio – XV a. vidurio Bizantijos imperatorių iš Paleologų dinastijos palikuonys. Viena žymiausių Paleologų dinastijos atstovių, kuriai istoriografijoje ypač skiriamas dėmesys, Sofija Paleolog 1472 m. ištekėjo už Maskvos didžiojo kunigaikščio iš Riurikaičių dinastijos Ivano III. Daugelis tyrėjų laikosi nuomonės, kad Ivanas III žmonos herbą / giminės ženklą – dvigalvį erelį – 1497 m. pradėjo naudoti savo antspaudo reverse, taip padėdamas pagrindus vėlesniam dvigalvio erelio virsmui Rusijos herbu. Šis bizantiškojo heraldinio paveldo klausimas nagrinėjamas nuo XVIII a., kai V. Tatiščevas vienoje vienuolyno istorijoje perskaitė apie dvigalvio erelio, naudoto valstybinėje heraldikoje, bizantiškąsias ištakas, kaip Ivano III vedybų su Sofija Paleolog pasekmę. Šią teoriją, vėliau įgijusią netgi tam tikrą politinės doktrinos bruožų, ypač išplėtojo N. Karamzinas¹¹.

Vestuvių epitalamijo frontispisas

1683 m. Jono Skarulskio ir Liudvikos Ciechanovieckos vedyboms skirto vestuvių epitalamijo frontispisas prilygsta aukštesnio rango kilmingiesiems skirtus analogus, o kai kuriuos puošnumu ir puikiu raižytojo darbu net lenkia. Epitalamiją parašė Vilniaus universiteto atstovas Stanislovas Ksaveras Rodkievičius, o frontispiso raižytojas iki šiol tiksliai nėra žinomas. Galima daryti prielaidą, kad šis žmogus – Vilniaus auksakalys Laurynas Vilacas, išraižęs ne vieną įdomų proginį leidinį, skirtą LDK didikams. Taip spėti leidžia analizuojamo vestuvių epitalamijo frontispiso lyginimas su Laurynui Vilacui priskiriamu 1686 m. vario raižiniu, skirtu Vilniaus vaivados Jurgio Sapiegos ir Izabelės Elenos Palubinskytės vestuvėms¹². Lyginant šiuos du vario raižinius, į akis krinta akivaizdus raižytojo braižo, naudojamų personažų kompozicijos, figūrų bruožų panašumas ir netgi kai kurių aprangos, ekipuotės detalių tapatus vaizdavimas ar inskripcijų rašymo maniera. Tai ypač pasakytina apie vyro su šarvais, vyro su liutnia ir angelų dėmėtai sparnais netradicinį vaizdavimą.

Frontispiso centre ant postamento, kuriame įrašyta, kam šis vestuvių epitalamijas skiriamas, jo autorius, leidimo metai ir vieta, vaizduojamas jungtinis Jono Skarulskio herbas. Ketvirčiuoto skydo pirmajame lauke yra Skarulskių herbas – įskelta strėlė su dviem kryžmomis (lenk. herbo *Kościusza* atmaina), antrajame –

10. S. V. Dumin, A. Rachuba, *Ciechanowieccy herbu Dąbrowa*, Warszawa, 1997, p. 7.

11. H. A. Соболева, *Российская государственная символика. История и современность*, Москва, 2002, p. 12–14.

12. J. Liškevičienė, *XVI–XVIII amžiaus...*, p. 13, 114, 251–252.

Ciechanovieckių pasaga su trimis kryžiais ir strėle pervertas sparnas virš jos (lenk. *Dąbrowa*), trečiajame – Ryminskių Naktikovas, snape laikantis žiedą (lenk. *Ślepowron*), ir ketvirtajame lauke – Kantakuzenų dvigalvis erelis. Virš skydo uždėtas grotelinis šalmas, virš jo – karūnėlė, o šalmo papuošale – penkios stručio plunksnos. Šalmo skraistė virtusi akanto lapais. Jungtinis herbas iš abiejų pusių apsuptas augalų. Šalia postamento iš kairės vaizduojamas vyras su laurų vainiku, skambinantis liutnia (gali būti prilyginamas Apolonui). Prie jo kojų – strėlės ir lankas. Dešinėje pusėje matyti vyro su šarvais figūra (gali būti prilyginama romėnų karo dievui Marsui), dešinėje rankoje laikanti buzdyganą, ginkluota ietimi ir kardu ir laikanti skydą su Skarulskių herbu. Šalia jo vaizduojama patranka, sviediniai, parako statinaitės, trimitas ir antspaudai. Skarulskių strėlė siejama su karybos aspektu. Ta strėlė – tėvynės gynybos ginklas nuo priešų, pelnantis amžiną nemirtingą šlovę. Taip pabrėžiami Skarulskių giminės nuopelnai karyboje.

Frontispiso viršutiniame kairiajame kampe vaizduojama augaliniais ornamentais puošta palapinė, kurios kupole lotyniška inskripcija *Domus Honoris*. Šioje palapinėje – garbės namuose – ant pakylės krėsle sėdi rytietiškais drabužiais¹³ apsirengęs vyras su laurų vainiku ant galvos, dešinėje rankoje jis laiko antspaudą ir maršalo lazdą, o ant kelių – karališką karūną, skeptrą, kunigaikštišką kepurę ir buožę. Vyras pavaizduotas tarsi pasirengęs šauti tarp lauro šakelių laikomą Skarulskių strėlę į dviejų trimituojančių angelų laikomos iš laurų nupintų žiedų girliandos dalį, kurioje vaizduojama Ciechanovieckių pasaga su trimis kryžiais ir strėle pervertas sparnas virš jos. Žiedai ir strėlė, be abejo, nurodo į Jono Skarulskio ir Liudvikos Ciechanovieckos santuoką. Vedybos leidžia susigiminiuoti ir herbais.

Virš jungtinio skydo ant kalvos yra santuokos dievas Himenėjas su dviem laurų vainikais rankose. Pakalnėje šalia miško vaizduojama pinanti vainiką vedybų saugotoja Demetra. Vis dėlto įdomiausia, kad visos garbingos insignijos vaizduojamos ne su Ciechanovieckių, o Skarulskių giminę simbolizuojančiomis figūromis (pirmiausia palapinėje – garbės namuose – sėdinčio vyro, su laurų vainiku ant galvos, rankoje ir ant kelių laikančio įvairias insignijas, figūra). Kantakuzenų giminės spindesys ir šlovė, įgyta vedus Liudviką Ciechanoviecką, tapo tarsi nuo seno turėta Skarulskių nuosavybe, kuria galima girtis ir didžiutis. Taigi Jono Skarulskio matrimonialiniai ryšiai buvo itin naudingi giminės prestižui visuomenėje kelti.

Skarulskių giminės šlovinimas vestuvių epitalamijoje

Stanislovas Ksaveras Rodkievičius Skarulskių giminei skiriamą panegiriką pradeda nuo Jono Skarulskio senelio Andriaus Skarulskio. Jo aprašyme svarbus religinis

13. Remiuosi dr. Gitanos Zujienės konsultacijomis.

aspektas: pamaldumas, piligrimystė. Vestuvių epitalamijuje autorius šlovina Andrių Skarulskį: statydamas jį į vieną gretą šalia kunigaikščio Radvilos pabrėžia, kad Jeruzalėje jiems abiem buvo suteikti Šv. Kapo riterio titulai ir Aukso Vilnos ordina¹⁴. Beje, kituose šaltiniuose neminima, kad Andrius Skarulskis būtų gavęs pastarąjį ordiną. Gali būti, kad tai yra Skarulskių giminėje egzistavusi legenda, nes tuo metu Aukso Vilnos ordino skyrimas buvo Habsburgų prerogatyva, todėl vargu ar galima manyti, jog piligriminėje kelionėje į Jeruzalę Andriui Skarulskiui būtų suteiktas šis ordinas. Epitalamijo autorius mini Andriaus Skarulskio pareigybes, giria fundacinę veiklą, ypač aukštinamas jau minėtasis Šv. Kapo ordinas, kuris, autoriaus teigimu, labiausiai puošia Skarulskio namus (giminę).

Kalbėdamas apie Jono Skarulskio tėvą Rapolą, kurio asmenybėje atsispindi vadinamasis Marso karinis auklėjimas, autorius kelia jo nuopelnus karyboje, pirmiausia karuose su Maskva, lygina jį su Achilu ir Hektoru¹⁵. Toks lyginimas atspindi tuometę bendraeuropinę kilmingųjų genealoginę savimonę ir atitinka aristokratijos aukštinimo proginuose leidiniuose klišę, kai kilmingieji būdavo prilyginami vienam ar kitam mitiniam veikėjui. Norėdamas pabrėžti Rapolo Skarulskio, kaip išsilavinusio kario, įvaizdį, S. K. Rodkievičius proginiam tekste vartoja Marso ir Minervos figūras, kurios buvo dažnos emblemikoje išsilavinusio kario motyvą atspindinčioje kompozicijoje. Tokios kompozicijos: „[...] lema *Arte et marte* (Išmanymu ir karine jėga) [...]“¹⁶.

Epitalamijuje trumpai paminima Rapolo Skarulskio žmona ir Jono Skarulskio motina Kernavės seniūnaitė Marijona Ryminska. Ji parodoma kaip asmuo, per kurį Skarulskiai galėjo susigiminiuoti su tokiomis giminėmis, kurių atstovai ėjo svarbias pareigas, o kai kurie galėjo puoštis ir kunigaikštiškomis kepurėmis¹⁷. Vestuvių epitalamijuje minimas Jono Skarulskio pusbrolis, Kauno pavieta vėliavininkas Jurgis Skarulskis, anot S. K. Rodkievičiaus, seka dorų savo protėvių pėdomis ir pasižymi puikiais būdo bruožais¹⁸. Tikėtina, kad Jurgio Skarulskio paminėjimą vestuvių epitalamijuje nulėmė jo dalyvavimas 1674 m. Jono III Sobieskio elekcijoje¹⁹.

Vestuvių epitalamijo autorius, kalbėdamas apie Joną Skarulskį, pažymi jo indėlį 1673 m. Chotino ir 1674 m. Baro mūšiuose. Turint omenyje Jono Skarulskio jauną amžių ir tai, kad jis nėjo jokių pareigų, todėl dar negalėjo pasižymėti

14. S. K. Rodkiewicz, *op. cit.*, p. 7v.

15. Ten pat, p. 8–8v.

16. J. Liškevičienė, „Vilniaus akademijos spaustuvės leidinių embleminės graviūros kaita XVII amžiuje“, *Vilniaus dailės akademijos darbai: Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje*, t. 7, Vilnius, 1996, p. 48.

17. S. K. Rodkiewicz, *op. cit.*, p. 8v.

18. Ten pat, p. 10.

19. K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 8, Lipsk, 1841, p. 386.

visuomenėje, jo asmuo, turintis daug talentų, šlovinamas ir piešiamas pasitelkiant vaizdingą poetinę kalbą. Vis dėlto labiausiai pabrėžiami Kauno maršalaičio *Strėlės* padaryti žygdarbiai tėvynės labui, teikiantys jam garbę. Tai simbolizuoja sostas: [...] *Majestat pośród samych gmachów kolumnami szafirowemi złotemi ozdobyony, które sama chwała perlami i Frygijską igłą haftowała [...]*. [Sostas pačių rūmų centre, paremtas safyro kolonomis, iš vidaus papuoštas aukso apmušalais, kuriuos pati šlovė išsiuvinėjo perlais ir frygiška adata]²⁰. Reikėtų atkreipti dėmesį į tekste minimą „frygišką adatą“. Kalbant apie Joną Skarulskį ir jo metaforinį sostą, ji minima ne vieną, o du kartus. Kaip tik sosto metafora ir frygiška jo puošimo maniera leidžia įžvelgti nuorodą į Jono Skarulskio žmonos Liudvikos Ciechanovieckos ryšį su Kantakuzenų gimine – Paleologų palikuoniais. Viena iš Bizantijos imperatorių Paleologų dinastijos kilmės versijų yra ta, kad Paleologai kilę iš Frygijos²¹. Taip autorius labai subtiliai pabrėžė nuotakos kilmės teikiamą naudą Kauno maršalaičio pasikeitusiam statusui manifestuoti ir pačių Skarulskių požiūrį į Liudvikos Ciechanovieckos kilmę.

S. K. Rodkievičiaus panegirika Ciechanovieckių giminei

Vestuvių epitalamijuje didžiausia barokinė beletristika prasideda kalbant apie nuotakos giminę. Ciechanovieckių giminė vaizduojama kaip Ažuolynas (lenk. *Dąbrowa*, Ciechanovieckių herbas), kuriame išaugo ne viena garsi giminė. Kalbant apie Ciechanovieckius pasakytina, kad tekste nepraleidžiama proga užsiminti apie Ciechanovieckių kilmę. Teigiama, kad Ciechanovieckiai, kaip Kiškos, Kryskiai ir Kostkos, yra kilę iš Zgierskių giminės²². Šią nuomonę pataisė Adamas Bonieckis, teigdamas, kad Kiškos ir Ciechanovieckiai kilo ne iš lenkų kilmingųjų Zgierskių, turėjusių herbą Dąbrowa, o iš Strumilos, kilusio iš šiaurės Mazovijos kilmingųjų giminės²³. Ypatingo žodžio nusipelnė palaimintasis Hiacintas iš Kryskių, kuris vadinamas sarmatų karūnos karūna (Korona Sarmackiej Korony)²⁴. Išvardijama apie keliasdešimt žymių LDK giminių, aprašomų kaip Ciechanovieckių artimieji. Tarp jų yra su valdančiąja dinastija susiję Višniovieckiai, Sanguškos, Čartoriskiai ir kitos išskirtinę padėtį visuomenėje turinčios giminės, kaip antai: Radvilos, Sapiegos, Chodkevičiai, Pacai ir Palubinskiai²⁵.

S. K. Rodkievičiaus teigimu, iš minimo Ažuolyno kadaise buvo pašauktas vienas Lauras priimti Lenkijos Karalystės skeptrą: [...] *z tej DĄBROWY jednego*

20. S. K. Rodkiewicz, *op. cit.*, p. 10v, 11.

21. A. Mączak, *Dynastie Europy*, Wrocław, 1997, p. 238.

22. S. K. Rodkiewicz, *op. cit.*, p. 12v–13v.

23. S. V. Dumin, A. Rachuba, *op. cit.*, p. 7; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 3, Warszawa, 1900, p. 151.

24. S. K. Rodkiewicz, *op. cit.*, p. 13.

25. Ten pat.

*Lauru niegdys do Berla Królestwa Polskiego wzywano*²⁶. Tiksliai nežinoma, ką būtent vestuvių epitalamijo autorius turėjo omenyje. Galima daryti prielaidą, kad tai aliuzija į Mykolą Kaributą Višniovieckį, 1669 m. tapusį Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Mykolo Kaributo Višniovieckio prosenelė buvo Ona Kostka²⁷, o būtent Kostkos, kaip minėjome, pagal tuo metu egzistuojančią giminės kilmės tradiciją kartu su Kiškomis ir Ciechanovieckiais buvo kilę iš Zgierskių.

Ciechanovieckių giminei dar labiau išaukštinti labai pravarti Liudvikos Ciechanovieckos kilmė iš motinos pusės. Kauno maršalaičio uošvė Ona Kantakuze-
na, kaip minėta, buvo kilusi iš Paleologų dinastijos palikuonių, prieš kelis šimtus metų valdžiusių Bizantijos imperiją. Ši itin reikšminga giminės istorijos detalė atsispindi vestuvių epitalamijo tekste. Skirtingai nei anksčiau miglotai užsimindamas apie Lenkijos karalių ir Lietuvos didįjį kunigaikštį, kilusį iš Ciechanovieckių Ažuolyno, šiuo atveju S. K. Rodkievičius labai aiškiai teigia, kad Onos Kantakuzenos dėka Ciechanovieckių giminė susigiminiavo su šviesiausia ir galingiausia rytų valstybės gimine. Tekste rašoma, kad Ciechanovieckių giminę simbolizuojantis Ažuolynas yra vainikuotas imperatoriška karūna, o: „Keturiąsdešimt dviejų giminių Paleologų mitromis ir tiek pat Konstantinopolio valstybės skeptrų Ažuolyną papuošė ir apipylė jo medžius aukso obuoliais“ (*Czterdziesta i dwiema mitrami Krewnych Paleologów, i tyłaż berłami, Carogrodskiego Państwa DĄBROWĘ przybrała, a drzewa jej złotemi jabłki osypała*)²⁸.

K. S. Rodkievičius trumpai aprašo ir kitus Ciechanovieckių giminės ir su ja susigiminiavusių giminių atstovus, paskirtus į svarbiausias LDK pareigybes: kanclerius, vaivadas ir etmonus. Vis dėlto išskirtinį dėmesį pelno Jonas Karolis Chodkevičius. Jis vadinamas Herkuliu. Heraklis / Herkulis buvo itin populiarus antikos mitinis graikų ir romėnų herojus, kuriuo buvo vadinami neeiliniai didikai ir valdovai, pavyzdžiui, Liudvikas XIV²⁹ ir Kosimas Medičis³⁰. Kaip minėta, Jono Skarulskio tėvas Rapolas Skarulskis buvo vadinamas graikų Achilu arba Hektoru. Tai irgi antikiniai didvyriai, tačiau, palyginti su Herakliu / Herkuliu, jie nebuvo to paties rango veikėjai. Vakarų Europoje Heraklio / Herkulio įvaizdis buvo vyraujantis tiek proginėje literatūroje, tiek vizualiojoje ir monumentaliojoje dailėje. Herkulio figūra Europos istorijoje svarbi dar ir tuo, kad viduramžiais ir Renesanso laikotarpiu jis buvo laikomas kai kurių valstybių, pavyzdžiui, Prancūzijos (kartu su Trojos ir Chlodvigo mitais)³¹,

26. Ten pat, p. 12v.

27. A. Boniecki, *op. cit.*, t. 11, p. 353; K. Niesiecki, *op. cit.*, t. 7, p. 189; t. 10, p. 68.

28. S. K. Rodkiewicz, *op. cit.*, p. 15v.

29. P. Burke, *The fabrication of Louis XIV*, New Haven, London, 1992, p. 94, 167.

30. R. J. Crum, „Cosmos, the World of Cosimo“: The iconography of the Uffizi Façade“, *The Art Bulletin*, t. 71, nr. 2, p. 237–238, 245, 251.

31. R. E. Hallowell, „Ronsard and the Gallic Hercules Myth“, *Studies in the Renaissance*, t. 9, Chicago, 1962, p. 244–246, 250, 252, 255.

Ispanijos³², Florencijos (kartu su Augustu)³³ tėvu įkūrėju. Ispanijoje Herkulis buvo apgaubtas netgi sakralumo aureole, nes čia jo populiarumas gyvavo ne tik dėl bendraeuropinės sėkmės, bet ir dėl to, kad jis buvo dorybės personifikacija ar netgi tapatinamas su Kristumi kaip jo alegorinis pirmavaizdis³⁴. Tad matome, kad ir tokia menine priemone atspindimas aukštesnis Ciechanovieckių statusas visuomenėje, pagrįstas giminystės ryšiais su aukštą padėtį LDK visuomenėje turinčiais didikais. Pažymėtina, kad tolimo giminaičio – Jono Karolio Chodkevičiaus – nuopelnams aprašyti skiriama daugiau teksto eilučių, nei, pavyzdžiui, Jono Skarulskio tėvui Rapolui Skarulskiui.

Skarulskių ir Ciechanovieckių genealoginė savimonė

Vestuvių epitalamijuje giminių aprašymai, galima sakyti, atitinka genealoginio medžio kompoziciją, kai genealoginio medžio papėdėje vaizduojamas giminės pradininkas ar vienas seniausių ir garsiausių giminės narių, o jo palikuonys kyla vis aukščiau: medžio kamiene ir šakose. Tai ypač pasakytina apie Skarulskių giminę, nes šiame proginiame leidinyje irgi galima susekti tokią giminės liniją, pradedamą Andriumi Skarulskiu ir baigiant jo anūku Jonu Skarulskiu.

Pabrėžtina, kad Andrius Skarulskis nebuvo Skarulskių giminės pradininkas, o tik tikrojo pradininko Michnos, kitaip Mykolo, anūkas³⁵. Neaišku, kiek šis protėvis funkcionavo „gyvojoje“ giminės atmintyje. Epitalamijuje pasirinkta prioritetingą dėmesį genealoginėje savimonėje skirti garsiam giminės atstovui, itin vertinamam Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio klientui Andriui Skarulskiui. Būtent jis Skarulskių genealoginėje savimonėje tapo genealoginės manifestacijos pradiniu tašku. Kaip įprasta kilmingųjų genealoginiuose medžiuose, analizuojamame epitalamijuje Skarulskių giminė aprašoma agnatinio principu, o išimtis daroma tik ypatingu atveju ir aprašant vieną ar kitą giminės moterį, pavyzdžiui, Marijoną Ryminską. Pažymėtina, kad kitų LDK kilmingųjų, ypač garsesnių giminių atstovų, vestuvių epitalamijuose analogiško genealoginio medžio aprašymo principo nėra. Juose paprastai stengiamasi ne aprašyti kiekvieną jaunųjų giminės narį, o išvardyti ir išaukštinti kuo daugiau žymių giminių, su kuriomis juos sieja giminystės ryšiai³⁶, arba apskritai apsiribojama vien sutuoktinių ar jų giminių šlovinimu, dažniausiai antikiniame ir mitologiniame

32. L. Candelaria, „Hercules and Albrecht Dürer's „Das Meerwunder“ in a Chantbook from Renaissance Spain“, *Renaissance Quaterly*, t. 58, nr. 1, Chicago, 2005, p. 15, 19, 35–38.

33. R. J. Crum, *op. cit.*, p. 246–249.

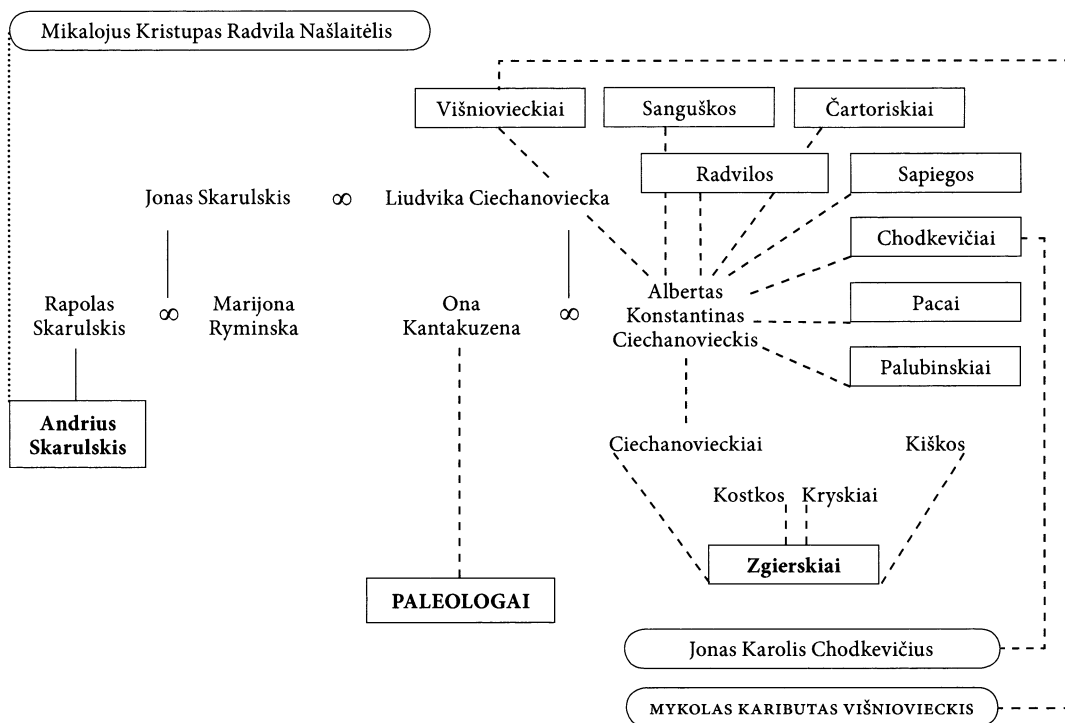
34. L. Candelaria, *op. cit.*, p. 15, 19, 35–38.

35. S. K. Kossakowski, *op. cit.*, p. 316–317.

36. Pvz.: *Prognostyk publicznej fortuny z konkursu Radziwiłłowskiej i Wiśniowieckiej familii...*, w Wilnie, 1725; *Konstellacyja książęcych planet Księżycza i Marsa Saturnowe wieki pod ojczystym słońcem rokująca...*, w Wilnie, 1725.

kontekste³⁷. Pastariesiems atvejams galėtume priskirti ir analizuojamo vestuvių epitalamijo dalį, kurioje kalbama apie Ciechanoviečių giminę. Nors Ciechanoviečių genealogija pradedama nuo jos pradininko iš Zgierskių, joje neapsiribojama vien nuosekliu giminės atstovų aprašymu, o stengiamasi pristatyti kuo daugiau garsių, kad ir ne itin artimų, giminaičių. Jiems skiriamas prioritetas dėmesys, o Ciechanoviečių giminės atstovai lieka nuošalyje. Dėl šios priežasties sudėtinga išryškinti aiškias tiesiogines genealogines linijas. Šiuo požiūriu analizuojamas vestuvių epitalamijas išsiskiria iš kitų panašių proginių leidinių. Jame atsispindi Skarulskių giminės genealoginė savimonė, paremta itin artimo giminės rato – šeimos – trijų kartų pagal tiesioginę liniją giminystės atmintimi ir Ciechanoviečių giminės labai plataus rato giminystės ryšių manifestavimu (2 pav.).

2 pav. Skarulskių ir Ciechanoviečių genealoginės savimonės schema.

37. J. Sapieha, *Epithalamium na wesele Leona Sapiehy i Elżbiety Radziwiłłówny*, w Wilnie, 1599; M. K. Sarbiewski, *Hymenodora honore et gloria internunciis almae Academiae Vilnensis nomine...*, Vilnae, 1620.

Kalbant apie moteris Skarulskių ir Ciechanovieckių genealoginėje savimonėje, pasakytina, kad laikomasi tradicijos diktuojamo požiūrio. Iš moterų, be nuotakos, vestuvių epitalamijuje minimos tik trys, t. y. Jono Skarulskio ir Liudvikos Ciechanovieckos motinos ir Julijona Mstislavska. Pastaroji paminima tik kaip Palenkės vaivadaičio Nikodemo Jonaičio Ciechanovieckio, būsimo Lietuvos didžiojo maršalo ir Mielniko seniūno, žmona³⁸. Dėl pastarosios vestuvių epitalamijuje yra įsivėlusį klaidą. Herbynų autoriai teigėdavo, kad Julijona Mstislavska ištekėjo už Nikodemo Ciechanovieckio tapusi kunigaikščio Zbaravskio našle. Tačiau, pasak Adamo Bonieckio, ši moteris buvo Mykolo Zaslavskio žmona, 1531–1547 m. dokumentuose vadinama Julijona Mstislavska-Zaslavska ir niekada nebuvo Ciechanoviecka. Nikodemo Ciechanovieckio sūnus Andrius 1562 m. vedė Andriaus Sanguškos Košyrskio našlę Bogdaną Mstislavską³⁹. Grįžtant prie minėtų moterų, reikia pažymėti, kad joms tekste skiriama nedaug vietos. Tai atspindi tuometėje visuomenėje tradiciškai vyravusią agnatinę kilmingųjų genealoginę savimonę, pasireiškusią įvairiose gyvenimo srityse. Agnatinė linija labai stipri nepaisant to, kad būtent per nuotakos motiną Oną iš Kantakuzenų giminės pats Liudvikos Ciechanovieckos tėvas Albertas Konstantinas Ciechanovieckis, o vėliau ir vyras Jonas Skarulskis susigiminiavo su Bizantijos valdovų dinastijos palikuonimis. Dar vienos epitalamijo tekste konkrečiai neįvardytos moters Onos Kostkos dėka Ciechanovieckiai galėjo giminiuotis su Mykolu Kaributu Višnioviekiu – Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Tai nepraslydo pro akis vestuvių epitalamijo frontispise esančios graviūros autoriui, kuris, kaip minėta, ant *Domus Honoris* palapinėje sėdinčio vyro kelių pavaizdavo karūną ir skeptrą – monarchų insignijas.

Išvados

1. 1683 m. Kauno maršalaičio Jono Skarulskio ir stovyklininkaitės Liudvikos Ciechanovieckos vedybų proga parašytas epitalamijas yra puikus Skarulskių ir Ciechanovieckių genealoginės manifestacijos ir genealoginės savimonės atspindys. Ypač tai pasakytina apie Skarulskių – žemesnio rango LDK kilmingųjų – giminės aspiracijas pasinaudojant naudingais matrimonialiniais ryšiais pakelti savo statusą visuomenėje.

2. Ciechanovieckių kilmė ir giminės statusas LDK visuomenėje buvo aukštesnis nei Skarulskių giminės. Ciechanovieckiai buvo susigiminiavę su žymiomis LDK giminėmis. Vedybų aprašyme ypač ryškinama Ciechanovieckių giminystė su Ona Kantakuzena, kuri buvo kilusi iš Paleologų dinastijos palikuonių. Per Kantaku-

38. S. K. Rodkiewicz, *op. cit.*, p. 13v.

39. A. Boniecki, *op. cit.*, t. 3, p. 151–152.

zenus atneštas Paleologų spindesys ir šlovė ypač kėlė Skarulskių giminės prestižą, nes liudijo giminystę su Bizantijos imperiją valdžiusios dinastijos palikuonimis.

3. Vestuvių epitalamijo frontispiso turinys atskleidžia Skarulskių genealoginę savimonę. Šiame frontispise, kitaip nei epitalamijo tekste, beveik „išnyksta“ Ciechanovieckių giminė. Jos pėdsakus galima susekti tik iš Ciechanovieckių herbo – pasagos su trimis kryžiais ir strėle perverso sparno virš jos – ir Liudvikos Ciechanovieckos motinos Onos Kantakuzenos dvigalvio erelio, esančio Jono Skarulskio jungtiniame herbe. Garbingiausios ir svarbiausios insignijos, t. y. skeptras ir karūna, kurios į Kauno maršalaičio giminę „atkeliavo“ per nuotaką, vaizduojamos šalia Skarulskių giminę simbolizuojančios figūros tarsi nuo seno priklausančios Skarulskių giminei.

4. Vestuvių epitalamijas atspindi dvi skirtingas genealoginės savimonės tradicijas. Galima sugretinti skirtingo rango LDK kilmingųjų giminių genealogijos traktuotę ir manifestavimą. Dėl šios priežasties minimas vestuvių epitalamijas išsiskiria iš kitų tokio pobūdžio proginių leidinių.

5. Tiek Skarulskių, tiek Ciechanovieckių genealoginė manifestacija, kuria siekiama parodyti savo kilmės privalumus ir išaukštinti garsius gimines, atitinka to meto visuomenėje nusistovėjusių geros kilmės ir tinkamų giminystės ryšių teikiamos naujos giminės statuso visuomenėje sampratą. Prestižinė santuoka Skarulskių ir Ciechanovieckių genealoginėje savimonėje – gera galimybė užmegzti giminystės ryšius su garsiomis giminėmis ir taip įtvirtinti ir sustiprinti savo padėtį tarp kilmingųjų.

JOHN SKARULSKIS AND HIS RELATIONSHIP WITH THE CANTACUZENES: A STUDY IN THE EPITHALAMIUM OF THE SON OF THE MARSHAL OF KAUNAS

Agnė Railaitė

Summary

The origins of epithalamium reach back to the times of Antiquity. Epithalamia were forgotten during the Middle Ages, but were revived in Renaissance Italy. Such illustrious families as d'Esti, the Aragons, and the Sforzas commissioned humanists to compose literary works in their praise. The weddings provided occasions for the composition of epithalamia and since they were usually composed for the noble families, so quite naturally they came to include praise of their glorious origins and

of people concerned, to display their political and social aspirations as well. So that is why the epithalamium may be viewed as a propaganda tool intended to increase the social status and influence of a noble family. With little delay this literary genre, already current in other European states, reached the Grand Duchy of Lithuania (henceforward – GDL) where it enjoyed great popularity among the noble audiences in the 17th century.

The Skarulskis family is known in the GDL from the mid-16th century onwards. Its progenitor is considered certain Mikhna, *alias* Michael. It is surmised that the latter was adopted by the Chodkievich family as a member of the same heraldic clan (the Chodkievich family used a cleft arrow with one cross-piece as the emblem of their coat of arms, while the Skarulskis adopted the similar arrow with two cross-pieces). The epithalamium under consideration was dedicated to John Skarulskis, who, it is true, did not occupy a prominent position among the elite of the time, but nevertheless his family participated actively in the public life of the country. One of the most illustrious members of the family, the grandfather of John Skarulskis, the Kaunas marshal Andrew Skarulskis knew Polish, Russian, Latin and Italian languages. He was a follower of Michael Radvila the Orphan on his pilgrimage to the Holy Land. In Jerusalem 1583 Andrew Skarulskis was elevated to the rank of the knight of the Holy Sepulchre. In time he became one of the most respected and trustworthy clients of his noble patron. Such a position contributed considerably to the major increase in his financial fortunes. There is no doubt that his social position and experience should also have influenced the social status and social attitudes of Andrew Skarulskis's son Raphael and the latter's son John. Judging by the fact that Raphael Skarulskis composed a panegyric in honour of the grand hetman John Charles Chodkievich, we can assume that its author possessed excellent education, because only a man well-versed in the art of eloquence and literary composition could undertake writing an occasional piece of literature of high quality.

We should also pay our attention to the Ciekhanoviecki family who descended from Paul Strumila, mentioned in historical sources from 1421. The latter's son George (*alias* Jushka) earned his name by serving the grand duke Vytautas of Lithuania and, later, Polish kings too. From the end of the 15th century the Ciekhanovieckis can be regarded as one of the most significant families of the GDL.

The Cantacuzenes family is also important for the purposes of our research, because the wife of John Skarulskis, Liudvika Ciekhanoviecka descended from this family; her mother was Anne Cantacuzena. As is known the Cantacuzenes family was related to the Byzantine imperial dynasty of the Palaeologi. One of the most famous members of this dynasty, Sophia Palaeologa received ample attention in historiography mostly due to her marriage with the grand duke Ivan III of Moscow. Many historians assume that in 1497 Ivan III began using the coat of arms of

his wife – the two-headed eagle – on the reverse side of his seal and thus provided grounds for its subsequent development into the official emblem of the Russian state. The issue of the Byzantine origins of this heraldic emblem has attracted the attention of scholars from the 18th century onwards, beginning with Vasilii Tatishchev who presumably in one monastery chronicle found out that the origins of the emblem of the two-headed eagle lay in the circumstances surrounding the marriage of Ivan III and Sophia Palaeologa. Later on this theory, especially bolstered by Nikolai Karamzin, assumed the role of certain political doctrine.

The 1683 epithalamium composed on occasion of the marriage between John Skarulskis and Liudvika Ciekhanoviecka displays different attitudes towards a noble pedigree. It supplies a means to disclose how the genealogies of families of different genealogical prominence were treated and manifested. That is why this epithalamium is quite special among other similar works of the same genre. A characteristic feature of the genealogical consciousness of the Skarulskis is to be seen in that they display members of a very limited circle of the relatives – a rather narrow family – representing no more than three subsequent generations. On the other hand the Ciekhanovieckis display a very wide circle of their close and remote relatives. The latter family was much more prominent and enjoyed higher status than the Skarulskis. They were related to most illustrious families of the GDL. A special emphasis has been laid on the relationship of the Ciekhanovieckis with the descendants of the Palaeologi dynasty.

The account of the marriage ceremony lays also great stress on the relationship of the Ciekhanovieckis with Anne Cantazuzena, who was also related to the dynasty of the Palaeologi. The Palaeologean aura and glory, transmitted via the family of the Cantacuzenes, should have increased considerably the prestige of the Skarulskis by emphasizing its relationship with erstwhile ruling family of the Byzantine empire.

The frontispiece of the epithalamium displays the genealogical consciousness of the Skarulskis. There is almost no trace of the Ciekhanovieckis family here, in marked contrast to the text of the epithalamium. The only trace of the Ciekhanovieckis can only be traced back in their coat of arms – a horseshoe with three crosses superimposed by the wing pierced by the arrow – as well as in the coat of arms of Liudvika Ciekhanoviecka's mother Anne Cantacuzena – the two-headed eagle; the latter was integrated into a joint coat of arms of John Skarulskis. The most respectable and significant insignia, *i.e.* the sceptre and the crown, that devolved on them thanks to the marriage of John Skarulskis with Liudvika Ciekhanoviecka, were placed close by the figure representing the Skarulskis family as if they belonged to this family for quite a long period of time.

Translated by Darius Baronas